

la Macédonie contenant des recherches sur l'histoire, la géographie et les antiquités de ce pays, Paris, 1831, t. I, str. 107. — ⁴ Lascaris M., Salonique à la fin du XVIIIe siècle d'après les rapports consulaires français 1939, str. 10. — ⁵ Svoronos N., Le commerce de Salonique, str. 136. — ⁶ Isto, str. 136. — ⁷ Masson P., navedeno delo, str. 315. — ⁸ Baronu Totu naredila je francuska vlada da omogući vraćanje i utvrđivanje Francuza u nekim gradovima i lukama Levanta. — ⁹ Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tartares, Amsterdam, 1785, t. I—IV. — ¹⁰ Mémoires, première partie, str. 31—32. — ¹¹ Isto, str. 32. — ¹² Mémoires, quatrième partie, str. 58. — ¹³ Isto, str. 59. — ¹⁴ Isto, str. 59. — ¹⁵ Lascaris M., navedeno delo, str. 31—32. — ¹⁶ Svoronos N., navedeno delo, str. 137. — ¹⁷ Mémoires, première partie, str. 33. — ¹⁸ Isto, str. 33. — ¹⁹ Državni arhiv u Dubrovniku. Prepiska XVIII veka, 3321/18 od 18. XII 1785. godine. — ²⁰ Popović-Radenković M., Dubrovački konzulat u Aleksandriji od šesdesetih do osamdesetih godina XVIII veka, Istorijski časopis IV, Beograd, 1954, str. 43. — ²¹ Hrabak B., Dubrovačke vesti o kugi u Egiptu u XV i XVI veku, Istorijski glasnik 1—2, Beograd, 1960, str. 143—149. — ²² Consolati, ser. XXXVIII, libro, 3, fol. 3. — ²³ Lett. di Levante 92, fol. 74, isto, fol. 58. — ²⁴ Lett. di Levante 92, fol. 42. — ²⁵ Cons. Rag. 187, fol. 54; ASMM — XVIII, 3233/11, br. 114 i 115. — ²⁶ Lett. di Levante 98, fol. 33. — ²⁷ Lett. di Levante 100, fol. 3. — ²⁸ Lett. di Levante 104, fol. 24. — ²⁹ Lett. di Levante 106, fol. 21. — ³⁰ Cons. Rag. 200, fol. 147. — ³¹ Cons. Rag. 200, fol. 147. — ³² Prepiska XVIII — 3233/11, br. 116. — ³³ Prepiska XVIII — 3233/11, br. 117. — ³⁴ Vidi napomenu 7. — ³⁵ Prepiska XVIII — 3326, br. 4. — ³⁶ Svoronos N., Le commerce de Salonique et Cavala, Paris, 1951, str. 87. — ³⁷ Prepiska XVIII — 3223/5, br. 35. — ³⁸ Prepiska XVIII — 3223/1, br. 5b. — ³⁹ Prepiska XVIII — 3223, br. 6. — ⁴⁰ Prepiska XVIII — 3224, br. 17; isto, 3224/1—10, br. 15. — ⁴¹ Prepiska XVIII — 3224/1—10, br. 18. — ⁴² Prepiska XVIII — 3226, br. 8; N. Svoronos, Le commerce de Salonique et Cavala, str. 133. — ⁴³ Prepiska XVIII — 3224/6, br. 7; isto, 3321, br. 211; isto, 3222/5, br. 76; isto, 3326, br. 6. — ⁴⁴ Cons. Rag. 204, fol. 115—117. od 3. avgusta 1797. godine. Kasa je trebalo da se nalazi u kancelariji konzulata, sa tri ključa. Jedan od ključeva morao je uvek biti u kancelariji, a druga dva kod onih kapetana koji se našu u luci Smirne. Pre svog odlaska iz Smirne oni su ključeve morali predavati drugim kapetanima koji su se tu zatekli, što se imalo ponavljati i ubuduće. U slučaju da se u luci ne nađe nijedan od kapetana ili se nađe samo jedan, tada oba ključa moraju biti kod Dubrovčana koji su bili stalno nastanjeni u Smirni: Nikole Dragaljice, Antona Frančeskija, Luke Sodornje i ostalih. Konzul ili lica kod kojih su se nalazili ovi ključevi morali su se pobrinuti da se za bolesnike pribave potrebna mesta u nekoj od bolnica ili u privatnim kućama.

EINIGE ANGABEN ÜBER DIE PEST AM LEVANT IM XVIII JAHRHUNDERT

Dragoljub ŽIVOJINOVIC

Der Verfasser bringt die Angaben über die Pest am Levant in XVIII Jahrhundert, mit besonderem Rückblick über die Stellungnahme der Republik Dubrovnik und die Massnahmen die sie für die Verhütung und Bekämpfung dieser Krankheit unternommen hat, bevor sie noch das Territorium der Republik erreichte. Die Lage der Republik war anders als jene anderer Staaten, deshalb auch die Stellungnahme im Kampfe gegen die Erkrankung anders war.

QUELQUES DONNÉES SUR LA PESTE AU LEVANT, AU XVIIIe SIÈCLE

Dragoljub ŽIVOJINOVIC

L'auteur relate les données sur la peste au Levant, au XVIIIe siècle, et attire une attention particulière sur les mesures de prévention que prenait la République de Dubrovnik (Raguse), avant que la maladie se fut propagée sur son territoire. La situation de cette République a été différente de celle des autres états, et, conséquemment, sa manière de lutter contre la maladie et d'empêcher sa propagation a différé de celle des autres états européens.

VUKOV „RJEČNIK“ KAO IZVOR ZA IZUČAVANJE NARODNE ZDRAVSTVENE KULTURE

Srebrica KNEŽEVIC

VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ JE JEDNA OD NAJSVETLIJIH I NAJVEĆIH pojava naše kulturne istorije. Na svojim mnogobrojnim putovanjima Vuk je na izvoru, u narodu, beležio i prikupljao dragoceno narodno blago i sa pravom se može smatrati najboljim poznavaoцем prilika u našim zemljama početkom XIX veka. Od svih njegovih radova, njegov »Srpski Rječnik« istumačen »njemačkim i latinskim riječima« svakako je najznačajniji za istoričare medicine.

Iako su mu druge namere bile u prvom planu, ipak je Vuk veoma revnosno, pouzdano i precizno zabeležio mnoge pojedinosti iz etnomedicine, etnofarmacije i etnoveterinarstva. Među svim Vukovim delima u »Rječniku« je najviše i najraznovrsnijih podataka iz oblasti zdravstvene narodne kulture. To je slučaj ne samo sa prvim izdanjem, izašlim u Lajpcigu 1818. godine, nego i sa ostalim izdanjima (drugo u Beču 1852, treće 1898. i četvrto 1935. u Beogradu). Sva ona, bez obzira na povećani broj reči (47.000 umesto 20.000), ne gube svoja objašnjenja. Možda Vukova bogata znanja iz etnomedicine onoga doba imaju izvesnog osnova i u Vukovoj bolešljivoj prirodi i nežnom zdravlju.

Treba istaći da je jedna od prvih reči koju je Vuk u »Rječniku« zabeležio, iz oblasti zdravstvene kulture, reč »apoteka« i »apotekar«. Obe reči, i apoteka i apotekar, u ono vreme u Srbiji bile su retke. U to vreme, kad nije bilo apoteka, i kad su se lekovi prodavali po dućanima, ljudi su se u bolesti snalazili i lečili kod narodnih lekara. I nije bez značaja da naglasimo, iako je sasvim slučajno, da je sledeća reč (iz oblasti zdravstvene kulture) ime za narodnog lekara onog doba, reč »bajalica«, »bahorica«, »vračarica«.

*
*

Iz građe koja se u Vukovom »Rječniku« nalazi izdvojićemo onu koja se odnosi na narodna shvatanja o zdravlju.

Vuk navodi da narod najviše ceni zdravlje, i, kad kome želi dobra, on ga pozdravlja sa »Zdrav bio!« Zdravlje se smatra svetinjom, najdragocenijom stvari, pa se njime i kunu.

U ono vreme u narodu je postojao niz mera, ili, bolje reći, običaja kod kojih se svet pridržavao i obavljao ih »zdravlja radi«. Jedna od takvih mera je i davanje imena detetu. Majke, kojima se deca »ne bi držala«, već umirala, davale su takvom detetu ime na primer Zdravko ili Živko, da bi

ime, putem magične sile koju sadrži, očuvalo dete u životu. O Mladencima majke su uz poseban ritual zelenim grančicama šibale svoju decu »da bi deca bila zdrava te godine«. Obavezno je bilo i kupanje i umivanje o Đurđevdanu vodom u koju je potopljen zdravac, dren i drugo bilje. I ovaj običaj imao je namenu da kroz obrednu radnju, na početku godine, u proleće, kada se sve u prirodi budi, kod ljudi osnaži i potpomogne zdravlje. Mesečeve mene i ciklične promene, koje je i primitivan čovek lako uočavao, vezane su takođe za zdravstveno-mađijske radnje. Vuk navodi pozdrav: »Zdrav zdravljače! Nov novljače!« objašnjavajući da »gdekoji tako reku mladu mjesecu kad ga prvi put ugledaju«. Ovome dodaje da uz izgovaranje mađijske formule neki još i poskoče, svakako iz razloga da bi ovo napredovanje bilo ubrzano. U Bosni su, na Badnji dan, po Vukovom opisu, sklanjali busove »da ne bi deca bila klinovita«. No i pored ovih i drugih mađijskih radnji koje su u prošlosti obavljane kao predohrana i »radi zdravlja«, ipak je bilo dosta bolesti.

* * *

Interesantno je šta se na osnovu reči koje je Vuk zabeležio može zaključiti o narodnom shvatanju o uzročniku bolesti.

Govoreći o bolesniku koji dugo živi, on pominje narodnu izreku »pribira (ili kupi) svoju nafaku«, tumačeći time narodno shvatanje da ako je nekome suđeno, on će, i pored teške bolesti, živeti toliko dugo dok ne pojede svoju muku, nafaku. Za osobu koja dugo boluje narod kaže »sama sazdana kost«, što znači čovek koji se od bolesti osušio i okoreo.

Bolest se, po narodnom shvatanju, »navrže« na čoveka. Osoba se razboli ako nagazi na čini, sugreb. Zato deca, kad nađu sugreb u polju, pljunu u njega. Ako tako ne učine, »kažu da mogu izići po čovjeku nekaki sklopci«. U Zemunu je Vuk zabeležio da bolest napada žene ako rade na praznike. Zato se ovde naročito praznuje četvrta sreda po Vaskrseniju »zbog različitijih krasta, a osobito zbog ruse«.

Govoreći o djetinjoj bolesti, Vuk kaže da u Risnu smatraju da se ova bolest »u drobu začne«. Za želudac se smatra da nastaje kad se čovek struni, a zapaha ako čeljade zapahne zmija, žaba gubavica ili pseto. Jašterica, kad izađe kome na jeziku, onda kažu »da je ko nalagao na njega. Ako je jašterica s desne strane izišla, onda je muško nalagalo, ako je sa lijeve, onda je žensko«. Rane koje se pojave na telu novorođenčeta nazivaju u narodu vukojedinom i veruju da one nastaju zbog toga što je majka, dok je bila gravidna, jela meso od ovce koju je vuk ujeo.

Velike, neizlečive i dugotrajne bolesti, po verovanju koje je Vuk zabeležio, dolaze od natprirodnih, zamišljenih bića i sjenovitog drveća. »U Grblju se«, kako na 705. strani »Rječnika« stoji, »pripovjeda da između velikijih drveta (bukava, rastova itd.) imaju gdjevoja sjenovita, koja u sebi imaju takovu silu da onaj koji ih posiječe odmah umre ili dugo godina do smrti ostane bolestan.«

Ko noću nema mira, nego ga nešto u snu pritiska i »duhanje mu zastavlja« — njega davi mora. A mora je, po tadašnjem narodnom ubeđenju, »vještica koja se pokajala i zarekla da neće više ljude jesti, pa ih samo davi i pritiskuje«. I Vuk, a i mnogi ispitivači etnomedicine posle njega, zabeležili su da se u narodu veruje da bolesti dolaze od vila. Ovo mitološko biće

koje poznaje lekovita svojstva raznih trava, koje isceljuje rane na junacima, može isto tako, kad se na nekoga rasrdi, da mu, po narodnom shvatanju, pošalje najstrašnju bolest. Tako, po legendi, postupa i vila koju je naljutio car Stefan zidajući grad Kotor. Kao kaznu vila mu »poludi« sve goste koje je pozvao na gozbu.

Za velike epidemije koje su u prošlosti kosile gradsko stanovništvo narod je smatrao da su prouzrokovane pojavom kuge. Kako se verovalo, kuga je žensko biće sa belom maramom na glavi. Ona dolazi među ljude kad ovi zlo rade. Zanimljivo je da Vuk beleži kazivanja onih koji su preboleli ovu opaku bolest. Oni su Vuku govorili da su kugu nosili na leđima. Kad ona nađe čoveka u polju, ili ga sretne na putu, a gdekojima dođe i u kuću, pa kaže: »Ja sam kuga, već hajde da me nosiš«, ako je čovek uprti na krkače »i odnese gdje ona hoće, neće mu nikakvo zlo učiniti.« U vreme epidemija njeno se ime nije smelo izgovoriti, nego su, kad govore o njoj, kazivali »kuma, kao da bi je s tim umilostivili«, kako kaže Vuk.

Veoma značajna su Vukova zapažanja o zdravstveno-socijalnim odnosima onoga doba. Vjerovanje da dolazak kuge najavljuju psi lajanjem gonilo je ljude da se sakrivaju u kuće, što su, po Vukovim rečima, koristili kradljivci za svoju pljačku.

Vuk je zabeležio ukorenjeno narodno verovanje da bolest može da prouzrokuje svaki loš čovek ili žena, mađionik — pomoću različitih mađija. Takav čovek nosi uvek pri sebi »igle bez ušiju, sijede dlake iz glave, osječene nokte, pređu koja je sagrinjala, crnu vunu itd., pa kad hoće kome da naudi, on zna koje od ovijeh mađija valja sastaviti i na kakovo zlo namijeniti (i zato igle bez ušiju niko neće uzeti kad je gdje nađe). Pripovijeda se da su gdjekoji ovako zamađijani ljudi po molitvama svešteničkijem (ispod petrailja) izbljuvali sve one mađije kojima su zamađijani, pa najposlije i samo svoje srce.«

Verovanje da određen san predskazuje bolest očuvalo se u izvesnim našim krajevima do naših dana. Na istu činjenicu naišao je i Vuk i za potvrdu naveo je stihove:

»Prekonoć je na snu ga gledala,
Prekodan je groznica vatala.«

I pored ovih zamišljenih bića, uzročnika bolesti, i pored odoljena koje su ljudi nosili da bi »lakše odoleli bolesti«, Vuk u izvesnim slučajevima vidi stvarni uzrok pojedinih oboljenja. U Hercegovini »na gdjekojim mjestima poslanici piju sve ljeto snježnicu, koja teče iz planina i zato (mada se Vuk ograđuje) ima onako mnogo sipljivijeh ljudi«.

* * *

Narodno shvatanje o leku i lečenju. I danas se u narodu kaže »kome ima veka, ima mu i leka«. Ovo verovanje nadovezuje se na ona shvatanja o kojima smo u prethodnom odeljku govorili. Vuk je zapisao da žene, kad nose lek, ili traže lekovitu biljku, ili drugo što »lijeka radi« čine, pa ih neko zapita »šta je to?« ili »šta će ti to?«, odgovore: »Prije bio lijek nego ti zapitao«, da im samo čuđenje i pitanje ne umanjaju snagu leka. Inače se u ovo

vreme verovalo da mrtva kost sigurno nestaje ako je u početku »obzine posmrče«. Ovo i druga ubeđenja rečito svedoče o velikom i stalnom prisustvu najraznovrsnijih oblika mađije u lečenju. Narodni lekari — mađijama, travama ili bajanjem — nastoje da »boljetinu spreče da ne ide u napredak, nego da udari natrag«. Pa ipak, i pored svih tih nastojanja koja su postojala u narodnoj medicini, ta ista narodna medicina svesno ističe svoj poraz u nekim slučajevima. Zato se i kaže: »Nema gore bolesti od crkavice«.

U vreme kada je etnomedicina bila skoro jedini način da se ljudima pomogne, ljudi su verovali da na ishod lečenja utiče i vreme kada se lečenje počne i način na koji se lečenje obavlja. Zato su se izvesne bolesti lečile u mladu nedelju i verovalo se, kad se tako postupi, da će bolest pre i brže proći.

* * *

Građa o narodnim lekarima i apotekarima iz Vukova »Rječnika«. U vreme Vukovog rada na prikupljanju građe za »Rječnik« u Srbiji nije bilo školovanih lekara. Narod su lečili narodni ljekari ili ljekarice, seljaci ili seljanke koji su poznavali veštine lečenja. Vidarice su žene koje su se bile izveštile u lečenju rana. Veštije su u kratkom roku uspevale da bolesniku rana »zamiri« ili »zaladi«. Travarice su se najviše služile lekovitim biljem, travama. Bajalice, koje narod u Vukovo doba naziva i bahoricama, gasile su ugljevlje i lečile magičnim formulama punim nerazumljivih reči. U narodu su veliki ugled imali hećimi i medici, ljudi vešti u lečenju rana i nameštanju preloma. Pored ovih lica, u etnomedicini ovoga doba pominju se i mitološka bića. Tako su vile, pa i veštice, bile oličenja veštine lečenja. Kako Vuk kaže: »kad se vještica jedanput ispovjedi i oda, onda više ne može jesti ljude, nego postane ljekarica i daje travu izjedenima.«

* * *

Materija medika u Vukovom »Rječniku« sadrži uglavnom lekove biljnog a znatno manje životinjskog porekla. U vreme kada su se ljudi snalazili kako su znali i umeli i svoja iskustva predavali sa kolena na koleno, biljni lekovi su bili najbliži i najpristupačniji. Veliko je narodno ubeđenje u snagu leka, i Vuk ga je ovim rečima zabeležio: »Žile od crnoga gavaza kuhane u mlijeku privija narod kad hoće da što sraste i govori se da ova trava takovu silu ima da bi dva prsta, kada bi se za četrdeset dana ovako njime zavijala, prirasla jedan za drugi.« Za pojedino bilje Vuk daje opis: zlatica trava za koju »kažu da je dobra od živine« ima, po Vukovim rečima, list s naličja žut kao zlato i rutav, a ozgo je zelen i gladak. Za lazarkinju (asperula odorata) kaže »ponajviše raste u hladu«... »govori se da je ljekovita za ranjava usta i desni«. Nasuprot ovome, pojedino bilje Vuk ne opisuje i ne daje nikakvo objašnjenje za upotrebu. To je slučaj sa konjskim bosiljkom, veljim zeljem, dobričavom travom, zdravcem. Često je lakonski oskudan kad navodi trave kao lek, te kaže: trava od groznice, uroka, zuba. Kad navodi čistac koji u »Srijemu kuhaju pa onom vodom umivaju djecu od uroka« ili kad govori o drugim sastojcima u lečenju, vidi se kakve su bile metode i kakvi su lekovi primenjivani u ono doba u narodu. I nije slučajno što o hajdučkoj travi, pored toga što navodi i njena ostala narodna imena, Vuk kaže:

»kad se strlja među dlanovima, dobra je na svaku ranu. Zato se i zove hajdučka što se ranjeni hajduci njome najviše i leče.«

Od lekova životinjskog porekla Vuk beleži svega nekoliko. Pominje kozje mleko koje se koristi kod očnih oboljenja, a za »izmeče«, jagnje koje se izvadi iz ovce kad je vuk zakolje, kaže da ga »žene čuvaju i upotrebljavaju lijeka radi«.

Od ostalih načina lečenja u »Rječniku« ima građe koja pominje molitvu kao lek. »Kod Srba, kad se koje razboli, slabo traže ljekara, nego popa ili kaluđera, da mu čati molitvu malu ili veliku: mala se molitva čati od glave, od groznice i od drugih kojekakvih malih bolesti; a velika kad čovjek nije pri sebi, nego bunca i plaši se«. Značajna je i Vukova beleška o nagradi za savet lečenja ove vrste: »Mala je molitva doskora u Srbiji bila za marjaš, a velika za groš«, dodajući da otkako je on na strani »valjda da su i one poskupjele«. U Boki Kotorskoj je čitana vračevska molitva, dok u Grblju ima molitava od more. Molitvu vračevsku čita bolesniku sveštenik, dok molitvu od more čita sam bolesnik pre no što će leći da spava. Pomoću molitve, verovalo se, može se spasti morinog napada. Narod je veroval da će se izlečiti ako se u bolesti zavetuje »da ne jede ribe ni u sredu ni u petak«. Jedni su se zavetovali nekome svecu da poste ponedeljnikom, ili po čitavu nedelju dana, ili da svetkuju kakav dan.

Od kulturnih mesta na koja je dolazio narod u ono vreme, tražeći leka svojoj bolesti, u »Rječniku« se pominju izvori. Dobra voda je često mesto na koje donose bolne svake nedelje ili petka. Da je odlazak na izvore bio uobičajen, saznajemo i iz običaja koji se vezuje za Mladu nedelju, a koji je očuvan i do naših dana. Toga dana bolesnici odlaze na »gdjekoje izvore, pa se kupaju i vodu piju«. Od ostalih načina lečenja i mađijanja vodom pominje se kako u Boki Kotorskoj, kad žena ne može da se porodi, uzimaju pun »sić vode te ga prospu preko nje govoreći: voda iz sića, a ti detića«.

Jedan od načina lečenja je sastavljanje zapisa, biljega, pisanje hamajlija. Bajalice sastavljaju »biljege od devet Stana i sedam Marija«, te daju bolesnome čoveku da ih nosi zašivene uza se. »Od Stana jamačno će biti za to«, kako Vuk ističe, »kao da bi stala bolest«. »Zapise od različenih bolesti«, piše Vuk, »zapisuju gdješto i naši ljudi, ali najviše turske hodže. Gdjekojim se zapisima kadi, ali ih se najviše nosi uza se kao hamajlija; a gdjekoji se i jedu, na primjer, od bijesna pseteta zapiše se zapis na gornjoj kori od kupovnoga hljeba (somuna), pa se ona kora osiječe i da bolesniku te jede, a hljeb ostane onome koji je zapisivao.«

* * *

U »Rječniku« je navedeno preko 90 bolesti. Kod nekih, Vuk pominje samo njihova različita narodna imena, kod drugih uzrok nastanka ili neke od simptoma, za neke navodi i oblast njihova rasprostiranja ili žarišta (suva bolest u Vojvodini, vrenjak po nahiji požarevačkoj, guta u Dubrovniku). Pored imena bolesti, Vuk katkad navodi i stihove narodne pesme koji govore o njoj; na primer, uz reč »gutav«, on beleži stihove o tegobama koje prouzrokuje »guta«, to jest otok na zglavcima nogu:

»Teško kapi na čelavoj glavi!
A dolami na pleći grbave!
I kopčama na noge gutave.«

Za neke bolesti se ističe da su smrtonosne, pa su one često upotrebljene u kletvama: »Guba vas razgubala!« ili »Gontunar te predro!« Navodeći izreku »Pojela ga trpija«, Vuk kaže da je to nekakva boljka u kojoj se mnogo jede. Vuk pominje ospice, kozice, nepomenice, mrase, zatim nekakve kraste plju-skavice, pa potrguše, ospice, koje po bolesniku izađu pošto prve već stanu presušivati. Za kotlonoše nam je sačuvao narodno iskustvo da su to ospice koje se prve pojave: »Kažu da se kotlonoše lasno preboljevaju, a slabo ko umire od njih«. Međutim, izvesni znaci koje je narod uočio pokazuju da je bolesniku došao kraj. Kad po bolesniku izađe mrtavština »kao crno leće«, onda je to jedan od znakova skore smrti.

Zli prišt u Imotskom nazivaju travljača i smatraju ga »kuginom se- Strom«. Lečili su ga »stavljanjem kože od bijele lasice, metnuvši na nju malo katrana i nišadora da se provali, a sad ga«, kako beleži Vuk, »najviše žegu usijanim gvožđem, na primer, šipkom od puške«.

Za kijavicu Vuk navodi narodna imena: unjkavica, balaban, nazeb; padavicu u narodu nazivaju i velika bolest ili gorska bolest; sipnja, zaduha, pijehnja su narodna imena za astmu; za hemoroide je Vuk zabeležio u Du- brovniku naziv sinigne, a u Srijemu šuljevi. Za kokošinji mrak kaže da je očna bolest od koje čovek ne može uveče ništa da vidi. Kugu, koja je u Vu- kovo vreme harala u nekim krajevima, u ono doba nazivali su i kratelj.

* * *

Iz oblasti etnoveterine Vuk pominje golubačku mušicu, konjsku bolest žuru, skidanje zazubica kod konja, zatrovljivanje, i sakagiju (u Sremu je poznata pod imenom sardža) kao najčešće bolesti konja. Kod bolesti ovaca pominje zborobilj i metilj. »Srbliji kažu da od metilja nema lijeka, i zato pripovijedaju da su Nijemci uhvatili đavola, pa ga pitali šta je lijek od me- tilja, i on im kazao: »Kad polipšu sve ovce do jedne, onda onu posljednju treba obnijeti oko tora, pa više nijedna neće lipsati osim nje«. Stroka je bolest od koje su ovce mnogo stradale naročito u ravnim predelima Srema i oko Save i Dunava. Ovu bolest Vuk poredi sa kugom kod ljudi jer je u njegovo vreme činila pravu pustoš među ovcama. Svinje su stradale od šapa, likavice, ognjica i prostrela. Govoreći o ovim bolestima, Vuk navodi i načine lečenja koji su u to vreme primenjivani. Takođe navodi i kokošinjnu bolest za koju kaže da napada živinu preko leta. No najteže stočna bolest je crka- vica, kao i kod ljudi. Zato se nekome i kaže, u vrsti uslovne kletve: »Tako ne većao kao brav od crkavice!«

* * *

Svi ovi podaci koje je Vuk beležio uz reči, nekad veoma oskudni, nekad sa pojedinostima iz narodnog sujeverja, čine nesumnjivo vrednu građu za istorijat zdravstvene kulture početkom XIX veka. Oni svedoče o bogatstvu narodne medicine koja se u ono vreme javlja kao jedna od posledica kulturne i ekonomske zaostalosti. Narod je u svojoj vekovnoj praksi tražio i odabirao lekove i sam ih spravljao. Otuda je malo koji lek koji Vuk pominje bez basne, bez naročite upotrebe (u gluvo doba, u Mladu nedelju, kad dan na-

preduje). Kao prirodna posledica opštih prosvetnih prilika su i verovanja da bolesti nastaju od vila, mađijarki, životinja. Na stranicama »Rječnika« se susrećemo sa mađijom koja je sastavni deo etnomedicine, u njenim najraz- ličitim oblicima, kao i sa licima koja obavljaju lečenje, sa narodnim leka- rima, nosiocima veštine lečenja i narodne zdravstvene kulture.

Naročita vrednost Vukova rada je u tome što je on, kako sam kaže, u početku besvesno beležio sve tačno onako kako narod govori. Tako su svi ovi podaci veran izvor i dokumenat ne samo za etnologa nego i za istoričare naše medicine.

ВУКОВ СЛОВАРЬ, КАК ИСТОЧНИК ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ НАРОДНОЙ ЗДРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

Сребрица КНЕЖЕВИЧ

В статье под вышеупомянутым заглавием выдвигается ценность и значение Словаря Вука не только для лингвистов и этнологов, историков литературы и фольклора, но особенно для историков медицины. Словарь Вука, как это сделано в этой статье, рассмотрен исключительно с точки зрения народной здравоохранительной культуры. Многочисленные поверия и обычаи, которые Вук Караджич записал в связи с определенными словами, дают достаточно сведений, которые писатель подвел под рубрику народное понятие о здравоохранении. Следующая глава рассматривает причины болезней. На основании материала, который дает Словарь, верили что болезнь происходит от колдовства, от вил, от ведьм, гени- стых деревьев. Народ в то время верил, что и сон может быть причиной болезни и может ее предсказать, что болезни появляются в случае игнорирования праздников. Народные понятия о лекарствах и лечении дают также интересные сведения о народной медицине того времени, когда среди народа болезнь лечили народные врачи — мужчины и женщины-эмпирики. Materia medica в Словаре содержит главным образом лекарства растительного и гораздо меньшей мере животного происхождения. Вуков Словарь дает сведения о молитвах, которые являлись одним из средств и способов лечения, о постах и ладонках, которые носились чтобы предупредить заболвание, или как средство устранения болезни если она появилась. Также имеются сведения о посещении источников, могил, монастырей и других культурных мест, где больные обращались за помощью против своей болезни. В Словаре приведено около 90 народных названий для болезней; для многих даны и народные способы их лечения. В области народной ветери- нарии Вук указывает на тогдашние болезни скота и народные меры, которые предпринимались в целях их предупреждения и лечения.

Все эти сведения, которые Вук записал в связи с отдельными словами, иногда весьма скудны, а иногда даны с подробным описанием народного суеве- рия — свидетельствуют о богатстве народной медицины. Такое положение вещей является как следствие культурной и экономической отсталости в течение пяти- сотлетнего турецкого ига. Народ в своей вековой практике искал и отбирал лекарства и сам их готовил. Как естественное последствие общих условий просвещения существовало убеждение, что болезнь происходит от вид и колдов-

ства. На страницах Словаря встречаемся с различными видами колдовства, как и с народными врачами-эмпириками. Все это дает, без сомнения, ценный материал для истории здравоохранительной культуры в начале XIX века.

VUK'S DICTIONARY AS THE SOURCE OF STUDY OF THE HEALTH CULTURE IN THE POPULATION

Srebrica KNEŽEVIC

This article points out the value and importance of Vuk's Dictionary not only to the linguists, ethnologists and historians of the literature and folklore, but also to the historians of medicine. Vuk's Dictionary has been considered in this article exclusively from the viewpoint of people's health culture. Numerous beliefs and customs added by Vuk to individual words present enough evidence classified by the author under the chapter on People's notions of health. The next chapter deals with causes of diseases. According to the material in the Dictionary it could be thought that diseases occur due to charms exercised by fairies, witches, shady trees. People believed at that time that a dream caused or foretold a disease, that diseases developed if holidays were disrespected and broken. The popular notions of drugs and treatments also furnish interesting data about ethnomedicine of those times when diseases in general population were treated by quack doctors, male and female, who were empirics. Materia medica in the Dictionary contains chiefly drugs derived from plants, and considerably less of animal origin. Vuk's Dictionary furnishes data about prayers to be said as a means and way of treatment, about fasts and the writing of charms which were worn to prevent illness or as a means of treating the disease when it appeared. There are also details which speak about pilgrimages to sources, graves, monasteries and other cultural centres where sick people went to find some drug or help in their illness. The Dictionary contains about 90 popular names of diseases, and many of them are followed by descriptions of popular methods of treatment. From the field of ethnoveterinary medicine Vuk quotes the diseases of the cattle and popular measures taken for the prevention and treatment of these diseases.

All these details noted by Vuk together with the words, at times very poor and at other times with detailed accounts of popular beliefs, speak of the riches of ethnomedicine. Such conditions developed as a result of cultural and economic backwardness in the course of five centuries of occupation of these parts by the Turks. The people in their practice through centuries searched for drugs and made them. As a natural consequence of the general cultural situation there arose beliefs that diseases were brought by fairies casting spell. On the pages of the Dictionary we encounter the most varied forms of magic, as well as the quack doctors or empirics. All this is undoubtedly valuable material for the history of the health culture at the beginning of the 19th century.

SARADNICI U OVOM BROJU:

Prof. dr vet. Relja KATIĆ (Beograd, Kosmajaska 53)

San. puk. dr med. Ratko KALJALOVIC (Beograd, Skadarska 2)

Dr phil. Slavko MIJUŠKOVIC (Kotor, Trg Bokeljske mornarice 390)

Prof. dr med. Vladimir BAZALA (Zagreb, Vlaška 95)

Velimir MIHAJLOVIC, profesor (Sremski Karlovci, Željeznička 12)

Prof. dr med. Juraj KERBLER (Zagreb, Gajeva 35)

Prof. dr mr pharm. Jovan TUCAKOV (Beograd, 29. novembra 66)

Doc. dr med. Slobodan DJORDJEVIC (Beograd, Loznička 1)

Doc. dr phil. Kruno PRIJATELJ (Split, Lovretska 13)

Asist. Dragoljub ŽIVOJINOVIC (Beograd, Vrandučka 11)

Asist. Srebrica KNEŽEVIC (Beograd, Franca Rozmana 2)